

РЕЦЕПЦІЯ І КРИТИКА ЕГАЛІТАРИЗМУ ДЖ. РОУЛЗА У ФІЛОСОФІЇ Р. РОРТІ

У статті розглянуто позицію Ричарда Рорті стосовно деяких ідей філософії Джона Роулза – справедливості, влади права над мораллю, егалітарного утопічного суспільства. Наведено погляд Ричарда Рорті на роль філософії у формуванні майбутнього соціально-політичного устрою.

Ключові слова: Ричард Рорті, Джон Роулз, справедливість, право, мораль, егалітаризм.

Американських філософів Джона Роулза (1921–2002) та Ричарда Рорті (1931–2007) можна сміливо віднести до представників тієї групи ліберальних постмодерних науковців, що вважали винятковою роль філософії у формуванні історичної реальності. Завершивши життя на початку нинішнього століття, вони полишили по собі низку ідей, що, мабуть, не втрачатимуть своєї актуальності найближчі десятиліття. Обидва філософи намагались запропонувати підходи, концепції досягнення соціального блага, мирного співжиття людей як в окремій спільноті, так і у світі загалом. Їхня соціальна філософія вважається утопічною, але реальне існування суспільств на засадах утопічної ідеології (як приклад недалекого минулого – СРСР) змушує цілком серйозно ставитися до подібних концепцій¹.

Ричард Рорті – відомий представник аналітичної філософії, філософії науки. Однак у нашій статті ми зосередимо увагу на його рецепції філософії Джона Роулза. Варто зазначити, що така постановка питання дозволить нам виявити низку актуальних проблем, порушених у соціальній філософії на зламі ХХ–ХХІ ст. Сьогодні ми лише відкриваємо для себе таких філософів, як Р. Нозік, М. Сандел, М. Уолцер, Р. Рорті, В. Кімліка, Е. Макінтайер, Ч. Тейлор, Дж. Роулз та ін. Проте такі «відкриття» варто робити не в стилі «наздоганяючої стратегії», до якої схильна українська інтелектуальна спільнота. Звісно, ми запізналися розповідати німцям про Канта та Гегеля, проте долучитися до сучасного ліберального постмодерного дискурсу не пізно.

Філософія Р. Рорті та Дж. Роулза ще малодосліджена вітчизняними фахівцями. На сьогодні маємо переклади двох фундаментальних праць

Дж. Роулза («Теорія справедливості» та «Політичний лібералізм»), натомість переклад його останньої праці («Закон народів»), а також осмислення дискусій, спричинених її виходом у світ, залишається завданням на майбутнє – так само, як і можливість ознайомлення українського читача із змістом його лекцій, статей, листів тощо.

Що ж до філософських текстів Р. Рорті, то вони здебільшого не перекладені українською. На відміну від Росії, де вивченню доробку філософа приділяють значну увагу [2], його фундаментальні праці «Філософія і дзеркало природи» (1979), «Випадковість, іронія, солідарність» (1989), «Філософія та соціальна надія» (2000), «Філософія та культурна політика» (2007) в українській фаховій літературі представлені вкрай фрагментарно.

Загальновідомо, що системні, ґрунтовні дослідження творчості Роулза стали підґрунтям для розвитку сучасної постмодерної соціально-політичної філософії. Його праці мають позитивний характер винесення тверджень, що претендують на істинність, а не негативний, тобто суто критичний щодо інших філософських ідей. Хоча Роулз відштовхується від критики утилітаризму, він намагається вибудувати свою модель соціально-політичного устрою з певною часткою утопічності. Свій підхід він сам називав політичним конструктивізмом, що передбачає можливість конструювання соціальної реальності, спираючись на інтелектуальні ресурси людського розуму.

У межах нашої розвідки спробуємо докладніше зупинитися на нерозлоному, проте показовому та важливому діалозі Ричарда Рорті з Джоном Роулзом.

Модифікація концепції справедливості Роулза в концепцію «ширшої лояльності» Рорті

Головною працею, в якій Рорті полемізує з Роулзом, є стаття «Справедливість як ширша лояльність», видана у збірці «Філософія та

¹ Важко не помітити, що усім соціальним зрушенням в історії передували революції у філософії, нові ідеї, вчення, що захоплювали серця людей, та штовхали їх на шлях історичних змін. Так було з реформаційними війнами, так було з французькою революцією, так було з комуністичними революціями, а нині – із сучасним лібералізмом – усі ці історичні явища є наслідками висунутих філософами ідей, що для свого часу були утопічними, а в подальшому постали як реальність, хоча часто й жаклива.

культурна політика» [8]. Також аналіз ранньої концепції Роулза («справедливість як чесність») можна віднайти в розділі «Пріоритет демократії для філософії», що входить до книжки «Об'єктивність, релятивізм і правда» [9].

Критики та послідовники Дж. Роулза зараховують його до кантіанської традиції філософування. Ідея пріоритету моральної цінності, суспільного договору, що базується на засадах розуму, – безперечно пов'язана з Кантовим спадком. Навіть Юрген Габермас, який вступає з Роулзом в активну полеміку щодо принципів знаходження консенсусу в суспільному діалозі¹, на думку Рорті, є представником кантіанської традиції визнання можливості квазітрансцендентальних моральних установок, позасуб'єктивного розуму, що дозволить віднайти правильні рішення в конфліктних ситуаціях [8].

У статті «Справедливість як ширша лояльність» Рорті стверджує, що ми повинні позбутися терміна «справедливість» у соціально-політичній етиці, моральній філософії, та замінити його на поняття «ширшої лояльності». Він наводить приклад: «Ви вчинили злочин проти громади. Ви приходите додому та просите, щоб вас заховали від правосуддя ваші рідні та близькі. В такому випадку постає моральна дилема для рідних і близьких: вчинити аморально, несправедливо стосовно до громади, але вчинити лояльно до близької людини, наприклад, батька та чоловіка» [8, с. 42]. На думку Рорті, в абсолютній більшості випадків лояльність, наприклад, до своєї сім'ї буде сильніше лояльності до громади. Лояльність до громади буде ширшою, адже громада має меншу цінність для індивіда, ніж сім'я.

Рорті розвиває свою думку, стверджуючи, що такі ситуації можна пояснити показником рівня знань про певну громаду. Ви майже все знаєте про свою сім'ю, багато знаєте про місто, де живете, чимало про країну, громадянином якої ви є, але ви нічого, наприклад, не знаєте про жителів Кірібати: ви не знаєте, які вони, які цінності сповідують, як виглядають. За такої ситуації, якщо постане вибір – чим пожертвувати – благополуччям власного міста чи благополуччям населення Кірібати, ви не вагатиметесь: Кірібати не є цінністю для вас. Тому Рорті вважає помилковим шукати походження універсального морального закону в розумі, адже завжди можуть виникнути ситуації, коли лояльність до меншої групи підштовхне до злочину чи меншого прояву негатив-

у щодо останньої групи в шкалі лояльності до індивіда.

Ідея про більш та менш широкі лояльності черпає себе з концепції «згущенності та розрідженості» Уолцера [8, с. 46–52]. Зв'язки між індивідами на рівні сім'ї є насиченими, активними, згущеними, відповідно і лояльність високою. На рівні світу ж лояльність розріджена, зв'язки між індивідами незначні. Рорті говорить про неможливість реалізації Закону народів Джона Роулза². На його думку, ми живемо у світі обмежених ресурсів, а отже зростання благополуччя в традиційних суспільствах Сходу означатиме зменшення таких благ західних країн, як публічні бібліотеки, стипендії для обдарованих дітей, соціальне забезпечення, усі соціальні служби [8, с. 42–44]. Рорті наполягає на тому, що індивід, за можливості вибору, підтримує збереження громадських бібліотек – на противагу, наприклад, рятуванню життя однієї сотні жителів Сомалі.

Річ у тім, що в середині 1980-х рр. Роулз стикається з проблемою плюралізму моральних концепцій блага, що фактично трансформують більшість його висновків, які він отримав в «Теорії справедливості» (1971) [7]. Проблема полягає в тому, що в «первинній ситуації», яку Роулз використовує як метод побудови соціального діалогу, що повинен призвести до прийняття усіма учасниками діалогу двох принципів справедливості, індивіди не прийдуть до однієї і тієї самої концепції блага, а отже і моральних переконань. Плюралізм таких концепцій є, на думку Роулза, причиною постійних конфліктів, неефективності та несправедливості сучасного соціально-політичного устрою ліберальних країн світу. Вже на початку 1990-х у праці «Політичний лібералізм» та в усіх пов'язаних з виходом книжки статтях і лекціях, Роулз знаходить вирішення з цієї дилеми та вимальовує утопічну модель справедливого суспільства за умови різних моральних концепцій. Згодом Роулз зробить спробу застосувати принципи, висунуті у «Політичному лібералізмі», до рівня міждержавних відносин (у праці «Закон Народів»). Рорті прагне вилучити з філософського словника слово «справедливість», замінивши його, із застосуванням термі-

¹ Після виходу «Політичного лібералізму» в 1993 р. Ю. Габермас висунув ряд критичних зауважень у статті «Reconciliation through the public use of reason: remarks on John Rawls's Political liberalism» [4]. «Replay to Habermas» - вийшла фактично одразу після статті Габермаса, та є розгорнутою відповіддю Роулза [7, с. 372–434].

² Концепція «Закону народів» є екстраполяцією принципів справедливості з рівня організації справедливої держави до рівня організації справедливого міждержавного устрою. Роулз вважає, що коли створити відповідні умови для укладання договору між індивідами, що є розсудливими та розумними, то вони прийдуть до двох принципів справедливості, що уможливають егалітарне (рівне) справедливе вільне життя. Проблема для реалізації цього є факт різноманітності концепцій блага. Ця проблема була подолана в праці «Політичний лібералізм» на початку 1990-х рр. Щодо подолання проблеми Роулз здійснив екстраполяцію на міжнародний рівень у праці «Закон народів» [6].

нології Уолцера, на «ширшу, чи розріджену лояльність».

Рорті вважає поняття раціональності Габермаса та Роулза подібними за багатьма сутнісними ознаками, оскільки для Роулза головне, щоб соціальний інститут виник і функціонував на раціональних засадах, що й дає можливість визнати його справедливий. Щодо Габермаса, то для нього також раціональним мусить бути спосіб досягнення консенсусу (що визначає його справедливість), а не ті конкретні судження, ідеї, щодо яких цей консенсус досягнуто.

Пропозиції Рорті сформульовані у такому твердженні:

«Радити людям бути раціональними – означає, з точки зору, яку я відстоюю, просто говорити, що десь серед загальних переконань та бажань може бути достатньо засобів, що дозволяють досягнути згоди щодо того, як співіснувати без насилля» [8, с. 52]. Рорті стверджує далі, що ми не маємо права називати будь-яку людину нераціональною тільки тому, що людина, ймовірно, має відмінні від наших моральні переконання. У світі цілком реально зустріти людину, з якою не можна буде побудувати діалог та застосувати «силу найкращого аргументу» Габермаса. Отож, на переконання Рорті, за таких умов ми можемо опинитись перед потребою застосування більш дієвої сили для вирішення конфліктних ситуацій, що постають, коли у діалозі перебувають представники неспівмірних концепцій блага.

Утопічний егалітаризм Р. Рорті

У 1994 р. Рорті таки вимальовує свою модель майбутнього утопічного суспільства¹. У праці «Філософія та майбутнє» (1994) він стверджує, що утопії майбутнього буде притаманний космополітизм у сенсі єдиної лояльності усіх жителів планети. Він наводить приклад, що, якби у гіпотетичній далекій країні придушувалися права людини, кожен житель планети співчував би та намагався допомогти чужинцям як своїм найближчим родичам. Сьогодні, звісно, неможливо побудувати таке суспільство, проте Рорті згадує про виняткову роль філософії у формуванні майбутнього суспільства. Отож, не дивно, що Рорті характеризує майбутній космополітизм як таку настанову, де культурні розбіжності не впливатимуть на політичні рішення, а в політиці переважатиме егалітаристська практика – багаті не будуть користуватися перевагами свого становища відносно бідних. Рорті стверджує, що культурна традиція не матиме права порушувати «the difference principle» Роулза. Цей принцип різниці

¹ Праця «Справедливість як ширша лояльність» датується 2007 р. Вище ми окреслили зміст вміщеної в ній критики позицій Роулза та, почасти, Габермаса.

було висунуто ще в книзі «Теорія справедливості» і суть його така: «Допоки є дистрибуція блага, що покращує становище обох учасників, рівна дистрибуція має превалювати» [7, с. 65–68]. Ця егалітаристська концепція передбачає рівний розподіл і рівну кількість благ. Якщо це «сильне твердження» застосувати до реального соціального світу, то це означає, що навіть, якщо існує нерівність благ, у момент створення та дистрибуції нових благ вони мають розподілятися рівномірно.

Рорті також наполягає на винятковому значенні філософських словників для правильного розуміння політичної проблематики блага та його справедливого розподілу. Для Рорті кожна епоха має свій словник², свій вокабуляр, який визначає реальність світу, його смисли і структуру. На думку американського вченого, в історії філософії можна простежити, як Тома Аквінський був посередником між Старим Завітом та Аристотелем, Кант – між Новим Завітом і Ньютоном, Бергсон та Д'юї – між Платоном і Дарвіном, Ганді та Неру – між лібералізмом Локка та Неру. Рорті пише, що у такий же спосіб егалітарні філософи мають реалізовувати діалог між егалітарною мовою та вокабуляром і неегалітарними мовами різноманітних культурних традицій [3].

Висновки

Якщо говорити про застосування «концепції прогресорства», яскравим її втіленням є сюжет відомого роману російських фантастів Бориса та Аркадія Стругацьких «Важко бути богом», в якому більш розвинута цивілізація «стимулює» прогрес у менш розвинутій. У сучасному реальному світі «прогресорство» можна побачити в «експорті демократії» чи то ліберальної настанови, що здійснюється США та його союзниками до Афганістану та Іраку. «Експорт ідеології», який мав місце з боку Радянського Союзу щодо країн Африки, Латинської Америки, Азії, спостерігається і в пострадянському просторі.

Відомо, що Дж. Роулз розрізняв раціональне і нераціональне суспільства. Окрім того, в пізніх працях він висловлював переконання, що нераціональні суспільства можна зробити раціональними, а потім, незважаючи на різні концепції блага, встановити владу права над мораллю і в такий спосіб зняти питання воєн і конфліктів. Натомість Р. Рорті стверджує, що справедливий світ таким чином не побудуєш, що «більш згущена» лояльність превалюватиме над «менш згущеною», і право (яке у Роулза стоїть над

² Щодо рортівського поняття «словник» див. детальніше: [1].

моральними розбіжностями та концепціями) буде зневажатися. Більше того, на думку Рорті, досягти раціональності усіх суспільств неможливо без економічних втрат для західного ліберально-го світу.

Отож, висновки Ричарда Рорті стосовно певних аспектів філософії Джона Ролза такі:

- варто замінити поняття справедливості на поняття лояльності у егалітаристському філософському вокабулярі;
 - неможливо віднайти консенсус, укласти договір, посилаючись на квазітрансцендентальний розум та універсальні принципи моралі, чи то справедливості, що нібито повинні бути істинними для раціональних істот;
 - усі люди є раціональними, навіть якщо їхні концепції блага та моралі кардинально відрізняються від наших;
 - егалітаристська утопія Рорті, на відміну від Роулза, припускає застосування насильства проти конфлікуючих концепцій блага та моралі;
 - філософія мусить поєднувати сучасне з минулим, транслюючи нові смисли – Рорті солідарний з Роулзом у спробі змодельювати утопічне егалітарне майбутнє;
 - людина майбутнього мусить бути ліберальним космополітом. Світ майбутнього матиме гетерогенну культуру та моральні цінності, проте гомогенну політичну лояльність до кожного жителя Землі.
1. Архипова Л. Про випадковість, що творить іронію, та про іронію, яка творить солідарність – тобто про думки химерні й оманливі, але запліднені й надихаючі / Людмила Архипова // Перекладацька майстерня 2000–2001 рік. – Режим доступу: <http://www.humanities.org.ua/TW/REC/arhypova.htm>.
 2. Джохадзе И. Обзор книг и статей Ричарда Рорти, изданных на русском языке с 1990 по 1999 г. / Игорь Джохадзе // История философии. – 1999. – №5. – Режим доступу до журн.: <http://edu.novgorod.ru/data/educat/lib/1/1/01011/DZHOHAD2.RAR?nowrap=1>.
 3. Рорти Ричард. Философия и будущее / Р. Рорти; переклад з англ. [Електронний документ] // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – Режим доступу: <http://www.philosophy.ru/library/vopros/56.html>.
 4. Habermas J. Reconciliation through the public use of reason: remarks on John Rawl's Political Liberalism / J. Habermas // The Journal of Philosophy. – 1995. – Vol. 92. Issue 3. – P. 109–131.
 5. Rawls J. Political liberalism / John Rawls ; [revised edition]. – N. Y. : Columbia University Press, 2005. – 525 p.
 6. Rawls J. The Law of People / Rawls J. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1999. – 208 p.
 7. Rawls J. The Theory of justice / John Rawls ; [revised edition]. – The Belknap Press of Harvard University Press, 1999. – 538 p.
 8. Rorty R. Justice as a Larger Loyalty / Richard Rorty // Philosophy as Cultural Politics: Philosophical Papers IV. – Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2007 – P. 42–55.
 9. Rorty R. The Priority of Democracy to Philosophy / Richard Rorty // Objectivity, Relativism and Truth. – Cambridge, UK : Cambridge University Press, 1991. – P. 175–190.

H. Kozak

THE RECEPTION AND CRITICISM OF J. RAWLS'S EGALITARIANISM IN R. RORTY'S PHILOSOPHY

Justice, the power of right over morality, the idea of egalitarian utopian society of John Rawls, the role of philosophy in constructing the future social and political structure under the Richard Rorty's critical view.

Keywords: Richard Rorty, John Rawls, justice, right, morality, egalitarianism.